

ЦИКЛІЧНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ДИНАМІКИ УРБОГЕНЕЗУ УКРАЇНИ В ІНДУСТРІАЛЬНУ ЕПОХУ

Динаміка урбогенезу зумовлюється, головним чином, інтенсивним розвитком певних видів економічної діяльності. Разом із цим, історичний досвід свідчить, що визначальною рисою розвитку як глобальної економічної системи, так і економіки окремих країн є циклічність. Пояснення цього феномену знаходимо в інноваційній теорії довгих хвиль в економіці – циклів Кондратьєва-Шумпетера, якій присвячено чимало публікацій [1, 2,3,4, 5].

Отже, динаміка урбогенезу також характеризується циклічним характером. Ця гіпотеза знайшла цілковите підтвердження на прикладі України. Свого часу В. Л. Бабурін на прикладі Росії виявив зв'язок циклічності інноваційних процесів та їх просторової дифузії з розвитком поселенської мережі, зокрема її міської складової [2].

Спираючись на існуючий науковий доробок можна окреслити часові рамки проходження в економіці України чотирьох циклів Кондратьєва-Шумпетера (ЦК) та виділити основні фази їх динаміки – підйом, розквіт, стагнацію, кризу (табл. 1).

Таблиця 1.

Динаміка циклів Кондратьєва-Шумпетера в економіці України, роки

Цикли	Фази циклів			
	Підйом	Розквіт	Стагнація	Криза
Перший	1770 – 1800	1800 – 1820	1820 – 1835	1835 – 1845
Другий	1845 – 1870	1870 – 1880	1880 – 1890	1890 – 1900
Третій	1900 – 1910	1910 – 1920	1920 – 1930	1930 – 1935
Четвертий	1935 – 1950	1950 – 1970	1970 – 1980	1980 – 1990

У досліджуваний період 1770 – 1990 років (індустріальна епоха та період проходження чотирьох ЦК) в Україні чітко виділяються чотири хвилі урбогенезу, пов'язані як з масовим виникнення нових поселень, що набули статусу міст (рис. 1), так і з активним розвитком уже існуючих міських поселень.

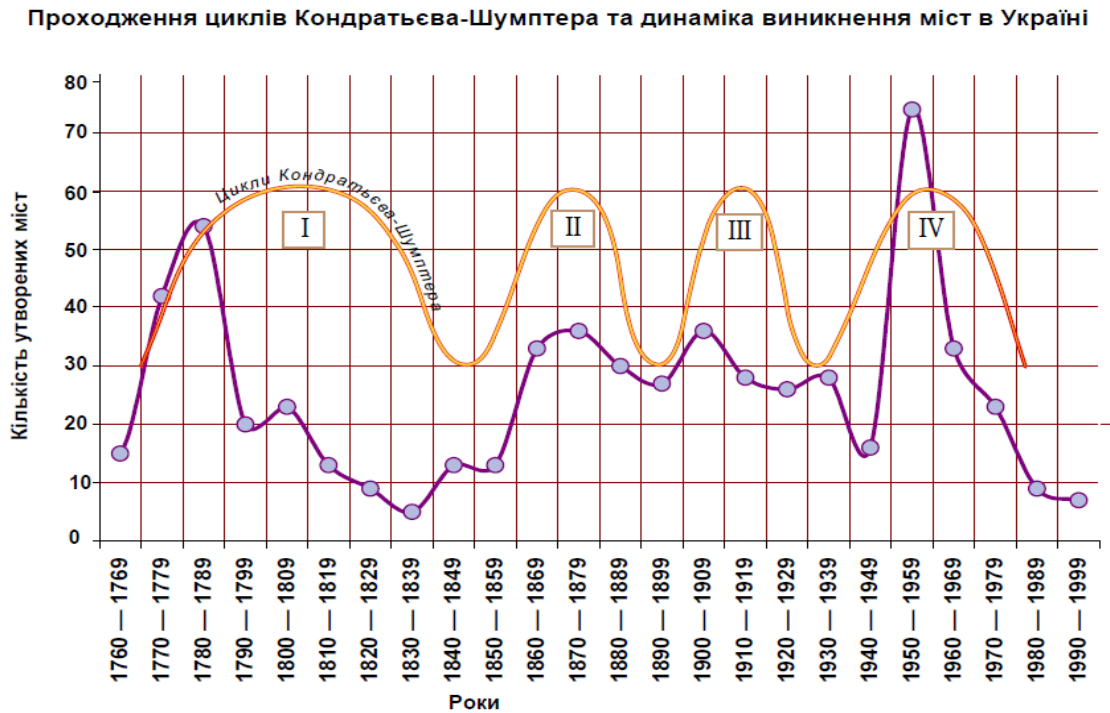

Рис. 1. Проходження циклів Кондратьєва-Шумпетера та динаміка урбогенезу України в індустріальну епоху

Перша хвиля припадає на період 1770 – 1790 років, коли на території України з'явилося близько 95 нових міст, переважно на півдні країни та у Донбасі. Саме тут набули розвитку пріоритетні виробництва першого ЦК – вугільна промисловість, виробництво чавуну та сталі, суднобудування та різноманітні супутні виробництва. Хронологічно фаза росту першої хвилі урбогенезу збігається з фазою підйому першого ЦК.

Серед міст, що виникли в цей період слід назвати Селидове (1770), Торез (1770), Запоріжжя (1770), Кривий Ріг (1775), Дніпропетровськ (1776), Макіївка (1777), Амвросіївка (1778), Авдіївка (1778), Мелітополь (1784), Сніжне (1784), Миколаїв (1788) та багато інших. Ці міста на початку індустріальної епохи

відіграли роль ядер освоєння, консолідації та розвитку значної території півдня та сходу країни.

Друга хвиля урбогенезу припадає на період 1860 –1880 років. В цей час виникло близько 70 нових міст. Значна їх кількість розвивалась на основі тих видів економічної діяльності, що використовували інновації другого ЦК – механічне виробництво на основі парового двигуна, залізничний транспорт тощо. Це передусім низка поселень, що згодом стали великими залізничними вузлами – Попільня (1860), Лозова (1868), Синельникове (1868), Знам'янка (1869), Козятин (1870), Вапнярка (1870), Ясинувата (1872), Цвіткове (1876) та інші.

У Донбасі формуються нові полюси росту, що розвиваються не тільки на основі видобування кам'яного вугілля, а й металообробки, виготовлення різноманітного технологічного обладнання, хімічного виробництва тощо. Це – Горлівка (1867), Краматорськ (1867), Донецьк (1869), Харцизьк (1869), Дружківка (1870) та інші. Поселення, які почали інтенсивно розвинути на основі механічного виробництва, з'являються у цей час і в інших регіонах України.

Третя хвиля урбогенезу охоплює період 1900 – 1920 років. У цей час на території країни з'являється близько 65 нових міських поселень. Значна їх кількість знаходилась у Донбасі, де в цей період відбувалось активне ущільнення економічного простору. Це такі міста, як Артемівськ (1910), Краснодон (1910), Докучаєвськ (1912), Рубіжне (1915) та інші.

Розвиток більшості цих міст відбувався на основі виробництв, пріоритетних для третього ЦК, – важкого та середнього машинобудування, основної хімії, супутніх та доповнюючих їх виробництв.

Отже, в цей період відбувалось активне ускладнення просторової організації суспільства країни, що супроводжувалось появою нових центрів соціально-економічної активності. Як і в попередніх випадках, фаза росту третьої хвилі урбогенезу збігається у часі з фазою підйому третього ЦК.

Технологічні інновації цього циклу пов'язані з розвитком електроенергетики (насамперед атомної), хімією органічного синтезу, транспортним машинобудуванням, виробництвом засобів зв'язку тощо. Саме в цей період в Україні були засновані міста, де будувалися АЕС, – Енергодар (1970), Кузнецовськ (1973), Южноукраїнськ (1975), Щолкіне (1978), Прип'ять (1979). З'являються нові міста у зв'язку з будівництвом ТЕС – Добротвір (1951), Вугледар (1966) та інші.

Виникають нові поселення на основі розробки родовищ кольорових металів, необхідних для пріоритетних виробництв четвертого ЦК, – Іршанськ (1953 р.), Вільногірськ (1956), Побузьке (1959) та інші. Набуває статусу міст низка населених пунктів, де були збудовані підприємства машинобудування, хімічної промисловості тощо.

Наведені приклади не означають, що динаміка урбогенезу та формування полюсів соціально-економічного зростання зумовлюються лише чинниками циклічного розвитку економіки. В кожній з хвиль урбогенезу є немало прикладів виникнення нових поселень, що набували ознак полюсів зростання на основі переробки різних видів місцевої сировини, зручного транспортно-географічного положення, використання рекреаційних ресурсів тощо.

Література:

1. *Анимица Е.Г.* Феномен кондратьевских волн и циклов в развитии промышленности Уральского макрорегиона // Модернизационно-инновационные процессы в социально-экономическом развитии регионов и городов: монография. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2013. – С. 11 – 23.

2. *Бабурин В.Л.* Инновационные циклы в российской экономике: монография. – М.: КРАСАНД, 2010. – 216 с.

3. *Захарченко В.І.* Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України: монографія. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 547 с.

4. *Меньшиков С.М., Клименко Л.А.* Длинные волны в экономике. Когда общество меняет кожу: монография. – М.: Междунар. отношения, 1989. – 272 с.

5. *Підгрушній Г.П.* Промисловість і регіональний розвиток України: монографія. – К.: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с.